

ZIMÁNYI ÁRPÁD

Sebestyén Árpád: Értsünk szót!

(Útvesztők és útjelzők mindennapi nyelvhasználatunkban)

Kiadja a KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen, 1994.

Az utóbbi években szépen gyarapodik nyelvművelő irodalmunk: rádió- és tévéműsorok előadásai könyvalakban, sajtóbeli cikkek másodközlései egyaránt szerepeltek a legutóbbi kiadványok között (például Halász Gyula iskola-teremtő művének 3. kiadása Tudd, hogy mit beszélsz! címmel; az Álljunk meg egy szóra! valamint a Mondd és írd! kötete; illetőleg a Nyelvművelő kis tükör – egymás után két kiadásban). Most ebbe a sorozatba illő újabb kötetet üdvözölhetünk: Sebestyén Árpád Értsünk szót! címmel jelentette meg a Hajdú-bihari Napló – általa vezetett – nyelvi rovatából saját írásainak válogatását.

Sok szempontból örülhetünk e cikkgyűjtemény megjelenésének, de legfőképpen azért, hogy egyáltalán napvilágot látott. A szerző ugyanis Előszavában vázolja azokat a nehézségeket, amelyek időlegesen megakadályozták a könyv kibocsátását. Végül is hivatásos kiadó híján a Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke (valamint egy alapítvány) tette lehetővé az 1989 óta húzódó terv megvalósulását.

Sebestyén Árpád a magyar nyelv történetének és jelenének kiváló ismerője, nemcsak jeles elméleti szakember, hanem immár négy évtizede a nyelvi ismeretterjesztésnek is tevékeny művelője. Elméleti és kutatói munkássága mellett mindvégig fontosnak tartotta, hogy a nyelvtudomány eredményei és saját megfigyelései, gondolatai eljussanak a nagyközönséghez is. Nyelvművelő felfogásáról így vall: „A nyelvművelés az alkalmazott nyelvtudomány egyik területe: a nyelvhasználatnak és ezáltal a nyelv fejlődésének, rendszerének akaratlan vagy tudatos és szándékos befolyásolása annak érdekében, hogy a gondolatcsere minél zavartalanabb, igényesebb, stílusosabb legyen, illetőleg, hogy a nyelv sajátos rendszere minél tisztábban megőrződjék és szervesen továbbfejlődjön. Abban a vitában tehát, amely napjainkban az amerikai gyökerű szociolingvisztikusok és a hagyományos felfogású nyelvművelők közt zajlik – hogy tudniillik csak észlelő, leíró (descriptiv) vagy beavatkozó, előíró (prescriptiv) legyen-e a nyelvhasználat vizsgálata, magam az utóbbi felfogást vallom.” Majd Bárczi Gézárt idézi: „Tudományos kérdésekben a hűvös tárgyilagosság nélkülözhetetlen követelmény, de ha nyelv-

vünk jövőjéről van szó, a heveség megbocsáthatóbb, mint a fáradt bele-nyugvás, a kishitű lemondás.” Tehát a társadalmi nyelvhasználat látszólag objektív tudományos leírásával megfosztjuk magunkat a javítás lehetőségétől, a véletlenre hagyjuk a folyamatok alakulását, és ez semmiképpen sem kívánatos.

Ezek a nézetek hatják át Sebestyén Árpád írásait. A mély tárgyismeret és a tudományos pontosság élvezetes stílussal, közérthető magyarázatokkal ötvöződik, s anyanyelvünk és jövője iránt érzett elkötelezettségről, felelősségről, szeretetről tanúskodik. A könyv egy hosszabb lélegzetű áttekintést (Gondolatok a sajtó nyelvéről – Vitaindító a Hajdú-bihari Napló szerkesztőségében, 1975.), valamint a lapban megjelent 120 nyelvművelő cikket tartalmaz. Az utóbbiak hét fejezetbe vannak sorolva:

I. Betűk és hangok, írás és hangzás

II. Szójelentés, szóhasználat, szódivat

III. Idegenszó-invázió

IV. Szleng, durvaság, szépítés

V. Családnevek, keresztnévek, helynevek

VI. Fogalmazás, szerkesztés, ragozás

VII. Nyelv, politika, nyelvpolitika

A témák – az itt hiányzó külön helyesírási tárgykör kivételével – nagyjából megegyeznek a hasonló gyűjteményes kötetek beosztásával, a végeredmény, azaz a munka egésze mégis sok mindenben különbözik azoktól. Mitől olyan egyéni Sebestyén Árpád nyelvművelő könyve? Jó érzékkel választja ki a feldolgozott anyagot. Számos olyan témával találkozhatunk, amelyeket az egyéb kiadványok nem vagy nem nagyon dolgoztak föl. Lényeglátása kiváló, magyarázatai szakszerűek, sokoldalúak; élvezetes, tanulságos olvasmány a nyelvvel foglalkozónak, ám érthető marad a laikusok számára is. Mindig bőséges példaanyagot használ föl, de nem vész el a részletekben. Érdeme az időszerűség, a frissesség: a 120 cikk 30%-a 1991 utáni, s jó egy tucat 1994-ből való. De a korábbiak sem érdektelenek – a szerzőnek változó nyelvünkben sikerült kiragadnia azokat a tényezőket, amelyek állandóak, időtállóak. „...miközben fuldokolva próbálunk a szöveg- és hírözön felszínén maradni, miközben a mennyiséggel küszködünk, elveszítjük érzékünket a minőség iránt” – írta 1979-ben, ám szavai másfél évtizeddel később ugyanúgy igazak. Elmélyült tudásanyag birtokában bátran vállalja azt, hogy véleménye, megállapításai olykor eltérnek a nyelvművelő irodalomban, illetőleg egyes kézikönyvekben olvashatótól.

Példaként tekintsük át, hogy milyen nyelvtani jelenségeket mutat be, illetőleg vizsgál a könyv: szószerkezet-keveredés (*valószínűleg, hogy; el kell menjek*), a határozói igenév létigés szerkezete (*el van adva*), a befejezett melléknévi igenév állítmányi szerepe (*a betegellátás biztosított*), névelő- és névutó-használati zavarok, szerkezetek jelzője (*...a hátralevő románok elleni találkozó*), a határozóragok, az állandó határozó vonzatai, a hasonló határozó különböző kifejezési lehetőségei, az értelmező jelző divatos alkalmazása, az egyeztetés, a birtoklást kifejező részeshatározó (*Kiknek van igaza?*).

Sebestyén Árpád nagy teret szentel köznyelvünk, sőt újabban már közéleti nyelvünk durvaságainak. A terjedő jelenségre nem csupán külön fejezetben hívja föl a figyelmet, hanem a kötet egyéb helyein is. A választási harcok, a kampányolás közben folyt az *anyázás*, a *csurkázás*, a *cigányozás*, divatszó lett az *acsarkodás*, a *néphülyítés*, az emberek *beetetése*. Politikusok, közéleti személyiségek is használnak olyasféle kifejezéseket mint: *lenyúlja a pénzt, kaszál* ('sok pénzre tesz szert könnyű munkával'), *elviszi a balhét, átver, kibabrál valakivel* (*Makoveczcel megint kibabráltak*). Cél lett az ellenfél (ellenség?) lejáratása, megsértése, megbélyegzése (*politikai mikiégek, lemikiégek, mélymagyarok, ügynöközés, liberálisozás, pufajkázás*). Efféle (nyelvi) gondok közepette az embereknek szinte már föl sem tűnnek az enyhébb stílushibák (*nem jött be, nem jön be valami* – 'nem következett be, nem valósult meg' értelemben), és érzéketlenné válnak az árnyalatokkal szemben. Szolgáian átveszünk idegen szavakat, szerkezeteket, szóalkotásmódokat, a rendszerváltás (-változás?) után ezek divatja minden korábbin túltesz (*kudarcorientált, méretpspecifikus, reformelkötelezett, sikerpropaganda*; intézménynevekben: *Aquastop Kft., Co-Nexus Kft., Go-ker Bt., Solár-d Kft., Coop-no-rin Kft.*).

Mindezek után milyennek értékelhetjük nyelvünk állapotát, a fejlődés irányát, illetőleg előjelét? Sebestyén Árpád így válaszol erre: „Nem a nyelv romlik, csak a nyelvhasználat általános színvonala.” A nyelvésznek, a nyelvművelőnek és minden, nyelvünk ügyéért elkötelezett embernek éppen ezért kell föllépnie a nemkívánatos nyelvi jelenségekkel szemben. Ehhez a sok kitartást igénylő felvilágosító munkához járul hozzá a bemutatott színvonalas cikkgyűjtemény.